

Gospodarska kriminaliteta in njen vpliv na oblikovanje pravnega varstva jugoslovanskega gospodarstva*

Anton Rems**

Sedanji družbeni trenutek gotovo opravičuje poglobljeno strokovno teoretično obravnavanje dogajanj v narodnem gospodarstvu in posebej še v združenem delu v samoupravljanju ter z vidika širšega mednarodnega gospodarskopoličnega položaja Jugoslavije.

Gospodarska kriminaliteta je negativna družbena danost, ki ji naša družba posveča posebno pozornost, tako s svojimi gospodarskopoličnimi ocenami in ukrepi, kot s svojo zakonodajno dejavnostjo ter sojenjem storilcem dejanj, ki so kazniva v družbeni reprodukciji v združenem delu.

Težišče v tem sestavku ni na zakonodajno-tehničnih rešitvah posameznih inkriminacij, ampak na primerjavi splošnih družbenih gibanj, katerih sestavni del je tudi gospodarska kriminaliteta, z družbenim odzivom, ki se odraža v ustvarjanju družbenih odnosov in njihovem spreminjanju, ob istočasnem oblikovanju zaščitnih mehanizmov.

1. Gospodarska ureditev kot predmet napada

Gospodarska dejavnost v Jugoslaviji je vrasla v socialistično samoupravno ureditev, pri čemer je združeno delo organizirano v družbenih pravnih osebah — organizacijah združenega dela — kot priznanih nosilcih družbene reprodukcije s sorazmerno samostojnostjo. Neurejenost tržnih odnosov popravljajo družbeno načrtovanje in pomožno administrativnoupravni ukrepi državnih organov. Glede na družbeno nedisciplino, ki je kršitev pravnega reda, je v jugoslovanski zakonodaji izoblikovana objektivna odgovornost vseh pravnih oseb za gospodarske prestopke in prekrške, subjektivna — krivdna odgovornost za kazniva dejanja, ki jih storijo lahko le fizične osebe, pretežno s statusom odgovornih oseb, ki s svojo dejavnostjo s pomočjo pooblastil oblikujejo voljo pravnih oseb, pa je oblikovana v kazenskem pravu. Fizične osebe odgovarjajo krivdno za vsa dejanja, ki so kazniva.

Ob krepivi vloge vseh delavcev kot upravljalcev v združenem delu je misel o kolektivnem odločanju in s tem o kolektivni (skupinski) odgovornosti, ob ugotovitvi posameznikovega prispevka k oblikovanju kolektivne volje, osnova

* Povzete obrambe magistrske naloge z naslovom »Kaznovalno-pravno varstvo gospodarstva«, ki jo je avtor zagovarjal pred komisijo Pravne fakultete v Ljubljani, dne 22. 4. 1981.

** Anton Rems, magister prava, predsednik Temeljnega sodišča v Ljubljani.

za sklep, da gre pri družbenih pravnih osebah v naši družbeni ureditvi vsaj za posredno subjektivno odgovornost.

Kršitve družbene discipline v gospodarstvu niso značilne le za določeno družbeno ureditev. Najdemo jih v vseh znanih družbenogospodarskih formacijah in posameznih družbenih ureditvah. Kršitve gredo v več smeri, osnova pa je ilegalni parazitizem, ne glede na obstoječo razredno strukturo družbe. Druga pomembna smer kršitev je vzporedno ilegalno gospodarsko poslovanje, v nasprotju s priznanimi načini gospodarjenja. Tretja, skoraj izjemna smer kršitev pa je rušenje gospodarske ureditve iz političnih pobud, zaradi spremembe družbenega reda.

Obravnavanje kriminoloških dognanj o gospodarskem kriminalu v jugoslovanskih razmerah kaže na zakoreninjeno vztrajanje v teoriji in zakonodajni praksi na ožjem predmetu zaščite — gospodarstvu. Vendar so praviloma dejanja, ki so kazniva in jih statistično prikazujemo kot dejanja gospodarske kriminalitete, usmerjena proti družbenemu premoženju v vseh vlogah materialne osnove združenega dela ter proti upravljanju in razpolaganju z njim po upravičencih — odgovornih osebah v ožjem in širšem smislu.

2. Oblike napada in družbena reakcija

Tipično gospodarske odklonskosti v poslovanju pravnih oseb, kot so monopolizem, špekulacija, nelojalna konkurenca, aktivno in pasivno podkupovanje in druge oblike družbeno škodljivih pojavov, so možne v znatnem obsegu v naših razmerah le v združenem delu in v korist oziroma v škodo posameznih pravnih oseb oziroma družbene skupnosti ter nosilcev upravljalških upravičenj in poslovodnih nalog.

Jugoslovanska gospodarska zakonodaja, oblikovana ob prilagajanju ustavni ureditvi, je bila pogosto predmet vsebinskih sprememb, pri čemer so se kazala prizadevanja zakonodajalca, da skuša z zatiralnimi sredstvi zagotavljati družbeno disciplino s splošnim preprečevanjem. V praksi se je pokazalo, da taka usmeritev vzrokov za kršitve ne odpravlja uspešno, saj se ukvarja z njihovimi posledicami. Stvarna učinkovitost zatiralne dejavnosti (posebno in splošno preprečevanje kazenskega pravosodja) pa je ohromljena zaradi dolgotrajnosti kazenskega postopka ob istočasni počasnosti delovanja pravosodnih organov. Zaradi hitrih družbenih sprememb očitno

često ni prave družbene volje za izvajanje predpisanega pregona, po drugi strani pa je obveščena možnost možnih storilcev o prepovedanosti posameznih družbeno škodljivih dejanj tudi pomanjkljiva ali je sploh ni (zavest o protipravnosti ravnanja). Sprejemanje gospodarskih predpisov, ki so se spreminjali vsebinsko na štiri do sedem let, je bilo doslej razdeljeno v dve stopnji, in sicer sprejem vsebinsko (sistemsko) novega predpisa in po dveh do treh letih njegove delne spremembe in dopolnitve. Pregledno je gospodarsko ureditev po letu 1945 možno razdeliti na tri obdobja: administrativno vodenje gospodarstva; obdobje sorazmerne samostojnosti družbenih gospodarskih subjektov; obdobje nove organiziranosti združenega dela. Za vsako teh obdobj so značilni drugi družbeno škodljivi pojavi ter poseben (specifičen) zakonodajni in dejavni družbeni odziv.

3. Razvojne stopnje gospodarstva in značilnosti gospodarske kriminalitete

V prvem obdobju, za katerega je značilen revolucionarni prehod gospodarstva iz kapitalistične v socialistično družbeno ureditev, prevladujejo kršitve zapovedi in prepovedi nove gospodarske ureditve. So pretežno politično motivirane ter ocenjene kot delo razrednega sovražnika. Družbeni pregon naj bi zagotovil zaščito novih gospodarskih subjektov, preskrbo prebivalstva in nove družbene odnose. Za to obdobje je značilna delna kazenska zakonodaja in upravno-kazenska odgovornost fizičnih in pravnih oseb. Drugo obdobje, ki ga je po profesorju dr. Pretnarju opredeljevati kot komercializacijo gospodarskega poslovanja, je značilno po osamosvajanju družbenih gospodarskih subjektov v relativni samostojnosti poslovanja v novem gospodarskem redu. Pri tem težišče kršitev postavljenega pravnega reda prehaja na same družbene pravne osebe — gospodarske subjekte, s čimer se pokaže potreba po oblikovanju zahtevnejše oblike odgovornosti družbenih gospodarskih subjektov in njihovih odgovornih oseb. Zakonodajalec je izoblikoval odgovornost za gospodarske prestopke. Za odgovorne osebe v družbenih gospodarskih subjektih je zakonodajalec sprejel v skladu z novim gospodarskim redom številne nove določbe o kaznivih dejanjih, storjenih na škodo družbenih gospodarskih subjektov in širše družbene skupnosti. Za tretje obdobje, ki ga označuje utrjevanje vloge delavcev kot izključnih nosilcev samoupravljanja v združenem delu, je značilno samouprav-

no organiziranje reprodukcijskih celot — temeljnih organizacij združenega dela, v družbenih dejavnostih samoupravno interesno združevanje s svobodno menjavo dela in v oblastnih organih oblikovanje delegatskega sistema. Težišče kršitev v tem obdobju je v kršitvah samoupravnih pravic, v izigravanju sistemskih rešitev izvoznega in uvoznega poslovanja ter pravil notranjega trga, v kršitvah enotnosti jugoslovanskega trga, kreditne in monetarne politike oziroma ureditve, v zlorabah različnih nadomestil in premij, v zlorabah v kreditni politiki in investicijah ob istočasnem izmikanju družbenim obveznostim ter ob nenamenskem trošenju in nenačrtni porabi družbenih sredstev. Vzporedno s temi kršitvami se družbeni odziv izraža z zviševanjem zagroženih sankcij in z uporabo omejevalnih administrativnih posegov. Vse to pa povzroča vtis nepreglednosti sistemske zakonodaje, ki postaja vse bolj podrobna in s tem zavezujoča za gospodarske subjekte ter istočasno ovira za bolj sproščeno, gospodarsko učinkovitejše poslovanje.

4. Gospodarska kriminaliteta v sedanjem družbenem trenutku

Družbeno obveščanje o škodljivih pojavih v gospodarstvu in v združenem delu sploh je v primerjavi z obsegom statistično ugotovljenih kršitev in višino z njimi povzročene škode v velikem nesorazmerju. Podobno nesorazmerje se kaže tudi v predpisih o sankcioniranju prepovedanih dejanj in številu postopkov za taka dejanja ter vrsto in višino uporabljenih in nato izvršenih kazenskih sankcij. Za ponazoritev naj služijo aprila 1981 objavljeni podatki (TV dnevnik z dne 21. 4. 1981). Ti povedo, da je v letu 1980 v SFRJ poslovalo z izgubo 1400 tozdov v višini 19 milijard novih dinarjev. Po statistiki javnega tožilstva je bilo z grabeži v družbenem premoženju povzročeno za 213 946 000 din škode. Pri tem gre tudi za klasične oblike premoženjskega kriminala na škodo družbenega premoženja. Ta dejanja so povzročila le 1,2 odstotka izgube.

Ne gre zmanjševati pomena ugotovljenih družbeno škodljivih pojavov, zlasti pa še temnega polja neodkritih kršitev in kršiteljev v gospodarstvu, vendar gre ob nakazanem neskladju za prvorazredno družbenopolitično sistemsko vprašanje, ki ga je treba urejati z izboljšavami sistemskih rešitev. Očitno je, da izgube pri poslovanju, ob razvrednotenju nacionalne valute,

notranjih družbenih neskladjih in ob drugih neugodnih gibanjih v naši družbi zgolj s pregonom za storilce kaznivih dejanj, gospodarskih prestopkov in prekrškov ni mogoče uspešno odpravljati.

V sedanjih gospodarskih razmerah je razpravljanje o odklonskih pojavih in posameznih ter splošnih posledicah v družbi kot celoti posebej občutljivo in odgovorno. Ta samoupravna družba in država ima izoblikovan zadosten pravni mehanizem za zagotavljanje družbene discipline s prisilnimi sredstvi. Treba pa je v okviru objek-

tivnih možnosti in razredne ureditve oblikovati tak gospodarski red, ki bo notranje skladen in selekcijsko naravnano, ob hkratni družbeno izboljševalni zakonodaji, ki ne sme biti usmerjena v potrošništvo, brez spodbud za ustvarjalno delo. Vztrajati je treba na takih razmerjih delitve družbenega proizvoda, ki bodo spodbujala najvišje družbene vrednote: družbeno koristno in uspešno delo, pravičnost delitve, moralnost obnašanja v poslovnem prometu itd. Uporaba prisile je za zagotavljanje družbene učinkovitosti in discipline zadnje sredstvo.

UDC 343.51/.533

Economic Crime and Its Influence upon Formation of Legal Protection of the Yugoslav Economy

Rems Anton, Master of Science, President of Basic Court of Ljubljana, Ljubljana

Economic crime has been that negative social reality to which our society devotes special attention in building a system of social relations and protective mechanisms, including punitive activity. Disorder in commercial relations ruling among authorized economic subjects, i. e. legal subjects, is corrected by social planning and the administrative measures of state agencies. Violations of social discipline which are not typical only for the Yugoslav economic system are parasitism, parallel forms of unlawful economic management and the undermining of the economic system from political initiatives. The object of attack is social property, which is the material basis of associated labour, management by responsible persons bearing management functions. Parti-

cular phases of economic development are accompanied by typical forms of economic crime and typical forms of social reactions. The focus of protection has up to now been directed towards strengthening the repressive function of punitive legislation which has been used in law enforcement as an extreme measure. In the present complex economic relations the state has also developed a sufficient repressive mechanism to protect social discipline in the economy. Within the framework of class social bases an economic system must be established such that it will be balanced with the real possibilities on the one hand and harmonised with the pluralism of self-management interests on the other.